

Royce erkölcsstana és az etikai racionalizmus.

meditáló, a figyelő, az érző és akaró ember külön-külön A befejezetlen és egyoldalú. Az igazi, az egész ember a cselekvő ember. A tett, a döntő, az elhatározó, a megmásíthatlan, ez az egyetlen momentuma tudatéletünknek, melyben összes tudatelemeink s mindannyian a lehető legnagyobb súllyal óhajtanak érvényesülni. A cselekvést megelőző elhatározás őszinte harcra hívja fel mindama tudatelemeinket, amelyek a kérdéses tettel vonatkozásban állanak és így reá nézve motívumok gyanánt szerepelhetnek. Így az egymással szemben érvényesülő vagy elbukott motívumok lassú kikristályosodása, tudatosává válása nyomán az emberi cselekedetekben bizonyos érték-skála jut kifejezésre. Ez az érték-skála folytonos evolúción megy át s evolúciója az emberi etikák története.

A motívumok komplikálódásának folytonosan útját állja az emberi tudat szintetizáló, egységesítő hajlama, amely minden fokon kiválaszt bizonyos etikai centrumot a motívumok számára, melynek azokat alárendeli, így lesznek etikai alapelvekké a bosszúállás, a közönyösség, a szeretet, az élvezetvágy stb. a megfelelő érték-skálákkal körülbástyázva.

Hogy etikának minden cselekvő lényben alakulnia kell — bármily kezdetleges legyen is az — könnyen belátható. Az emlékeztető vált élmények a tudatélet minden fokán éreztetik hatásukat a cselekvések berendezésében. A kutya, mely megégezte száját a párolgó

étellel, máskor nem nyúl az ételéhez, míg az párolog. A tudatélet legalsóbb fokain az összes tapasztalatok a korlátlan és közvetlen egoizmust teszik etikai középponttá. A tudatélet fejlődésével a tapasztalatok s az értelemszötte motívumok komplikálódásával ez a közvetlen egoizmus irányt változtat, a közvetlen tendencia altruisztikussá lehet s az egoizmus közvetett célul marad. Az altruizmusnak más értelmet Hobbes óta nem lehet adni, az egoizmus és altruizmus csak a közvetlen cél szempontjából ellentétek, de ez a szempont elég fontos arra, hogy két ellentétes etikai iránynak legyen alapozója.

Abból tehát: 1. hogy cselekednem kell, cselekszem folyton; 2. hogy tetteimet a tapasztalatból sarjadzó, de értelmekkel alkotott motívumok harca előzi meg, melyek közül választanom kell; 3. hogy tudatomnak egységesítő hajlama a motívum-sereget értékskálába rendszerezi: következik, hogy valaminő etikám okvetlen van, kialakul. Ezek az érték-skálában jól-rosszul elrendezett motívumok megismerésem tényeivé válnak s megfontolásokkal, értelmileg válogatok közöttük, mint eszemhez szóló parancsok között, melyek ismereteim adatai, logikám eredményei. Egész tudatéletem arra tendál, hogy ezen motívumokból egy rezultánshoz jusson, amit külön és önálló tényező gyanánt beállíthatok az ennek komponenseit nem képező, többi motívumok közé. A most mondottak érvényességéhez éppen nem szükséges, hogy összes cselekedeteimet megelőzőleg tudatosan legyen jelen a motívumok harca, elég, ha vannak oly cselekedeteim, melyek előtt e konfliktus végbemegy, mert e konfliktus pusztá jelenléte bennünk, mint értelmi lényekben, kiknek tudata az említett egységesítő tendenciával bír, elegendő arra, hogy bizonyos összefoglaló és tág hatáskörű értékítéletek álljanak elő a velük járó és tettekre alkalmazható tanács kíséretében.

Ez a főtanács a belőle folyó részletes tanácsokkal együtt teszi ki az egyén vagy embercsoport etikáját, amit teljesen s a végtetekig sohasem valósít meg senki a cselekedeteiben, mert az csak egyik ható a tett motíválásában, mely az egyénnek kiválóképpen értelmi oldalát képviseli.

Tennem kell és eszem van — tehát etikám kialakul. És az etikától éppen származásánál fogva jogosan követelhetjük a megokoltságot. Ugyanaz az értelem, mely a tapasztalásból cselekvési motívumot s ezekből etikai tanácsot kovácsol, ezen tanácsok komplikálódásával és folyton szaporodó ellentmondásaival szemben joggal foglalja el a székszis álláspontját. A tapasztalás utilitarizmusa egyenlő sokat mond mindenik mellett és mindenik ellen. Az értelem munkájának anyagul és támasztékul szolgáló tapasztalás kimerül a tanácsadásban s az értelem magára marad az ellentmondó tanácsok között való választásban. Az értelem azonban nem tud választani.

Azonban választani kell és választunk is folytonosan, mert cselekszünk. Csakhogy választásunk nem az értelem, hanem egyéni hajlaimaink érzelmi tendenciáink műve s mint ilyen, teljesen önkényes, megokolatlan és megokolhatlan, értelmünk előtt nem autentikus. A következőkben oly etikai főtanács megállapítását tűzzük ki, mely az ész emberét, ki a logika összes eszközeivel fölfegyverzetten várja ama tanács elhangzását, teljesen kielégítse és annak minden támadásával szemben helyt álljon. Látni fogjuk, hogy ennek a feladatnak két megoldása van, azaz kétféle etika lehetséges a tiszta racionalizmus számára. Mi ezen etikákat semmiféle rangsorozásnak nem akarjuk alávetni, a többihez viszonyított értéküket nem akarjuk vitatni, csupán azt akarjuk általuk bemutatni, hogy észben fogantatott etika lehetséges s akinek az összes, érzelmileg megalapozott etikákkal szemben kétségei vannak, még mindég főnmarad számára a tisztán racionális etikák valamelyike.

Az észnek az etikákkal szemben való szkeptikus magatartása majdnem olyan régi, mint az emberi gondolkodás. A főnehézséget s annak leküzdésére irányuló sikertelen kísérletek legérdekesebbjeit Royce éles szemmel vizsgálja a *Religious Aspect of Philosophy* című könyvének IV. fejezetében.*) Annak kimutatására, hogy az összes etikák önkényes alaptételből nőnek ki s így az értelem követelményeinek eleget nem tehetnek, megkíséreljük itt ennek a fejezetnek gondolatmenetét röviden vázolni.

A szkepszis első szava az etikával szemben a görög szofisták ajkán jelenik meg. Az isteni parancsnak tekintett etika konvencióvá lett szemükben. Ki tudja, hogy istenek vannak s ha vannak, ki tudja, hogy épen ezt parancsolják? S ha még bizonyos volna is, hogy ezt parancsolják, mért tegyünk eleget nekik? Bosszújoktól féltünkben, vagy tőlük származandó jó jutalom reményében engedelmeskedni parancsaiknak egyszerű haszonlesés s mint ilyen, nem méltó mindama erkölcsi magasztalásra, miben részesül. Így semmi értelme sincs, hogy azokat a parancsokat kövessük.

Ez a nehézség nemcsak a görögök etikájával szemben állott fön, hanem ép oly érvényes a későbbi etikákkal szemben is, melyek morális ideált választanak tetteik legfelsőbb mértékéül és irányítójául. Az ily etikai idealizmus vagy kénytelen belátni, hogy alaptétele önkényes vagy annak igazolására valami külső tényre kell hivatkoznia, mi elsősorban azért veszedelmes reá nézve, mert kiveti őt álláspontjából, s az etikai realizmus mezejére taszítja, ahova jutni nem akart, másod-

*) *The warfare of moral ideals.*

sorban és végkövetkeztetésben pedig azért, mert az etikai realizmus is tarthatatlan oly értelemben, hogy semmiféle külső tény pusztán fennállása nem elég arra, hogy etikai parancsot kényszerítsen az emberiségre. Royce gondolatmenete szerint tehát először belátjuk az összes morális ideálok önkényes voltát s aztán a nekik menedékül szolgáló etikai realizmus tarthatatlanságát.

Az elsőt a platói, a sztoikus és a jézusi morálon mutatja be. A görög ifjak, akik a platói dialógusban „Szokrateszhez menekülnek felvilágosításért, nem kapnak igazán kielégítő feleletet. Az, hogy a harmonikus lelkek nem kívánhatják az igazságtalanságot, mert lényegük az igazság szeretete jutalomváras nélkül, a *Respublica* szép és poétikus válasza szintén nem kielégítő. A tirannikus, a diszharmonikus lélek szereti és akarja a gonoszt, mert szüksége van rá, abban él. Így Plató szerint egy gonosz ember azért iparkodik jóvá és igazzá lenni, hogy ne legyen gonosz. S mért ne legyen gonosz? Mert a harmonikus lélek kontemplatív nyugalma és egyensúlya a legnagyobb boldogság a földön. De ezt az egész morális épületet tönkreteszti egyetlen oly ember léte, aki többre becsüli a vágyak zűrzavarát, az igazságtalanság izgalmait, az érzékek kielégítését az absztrakt jónak harmonikus lélekkel való kontemplálásánál. Ilyen lényre Plató egész morális rendszere értéktelen, melynek gyöngesége az, hogy alapjául az emberi természetnek egy föltételezett ténye szolgál, az a hipotézis, hogy a harmonikus lélek boldog csupán, s így egy tirannus boldogsága megingatja az egészet.

Plató morális ideálja tehát egyéni érzéseinek önkénye által feltételezett tudattényen alapul s így az értelem kritikájával szemben nem állja meg a helyét.

Az első új gondolatot a sztoikusok teszik ehhez az etikához. Morális ideáljuk alapozása volt az a gondolat, mely először hangoztatja az emberek teljes egyenlőségét az univerzális Értelem előtt, melyhez mindenkinek egyenlően kell alkalmazkodni. Mindenki köteles racionálisan cselekedni, mindenki köteles az Értelem birodalmát terjeszteni s ezért jól bánni mindazokkal, akik szintén értelmi lények s igyekezni, hogy azokban is megvalósuljon ez az értelmi ideál. Tehát morális tetteim célja a magam s az összes értelmi lényeknek az ideális Értelem felé való közeledése. A morális jónak e teljesen új megalapozásával az értékítéletek, s ezeknek pozitív és negatív tartalmával meghatározott jó és rossz új értelmezést nyertek.

Ezt a bár tökéletlenül kifejtett s hiányosan alkalmazott, de széles alapú morált Jézusé egészíti ki és hozza közelebb az emberiséghez. Jézus az univerzális Értelmet még jósággal és szeretettel ékesíti föl s ezzel belőle apát formál, akinek mind gyermekei s így az ő szemében

egyenlők, testvérek vagyunk. Isten, a jóságos atya mindannyiunkat egyenlőképen szeret s ezért rossz mindaz, amivel e szeretettel szemben való hálátlanságunknak adjuk jelét. A felebaráti szeretet kötelezettsége is az isten szeretetéből önként folyó következmény.

Ennek az etikának megvan az a jó oldala, hogy melegségével és emberiségével leköti az érzelmvilágot úgy, hogy az etikai princípumot választó egyéni önkény szívesen hajol feléje, de az értelemmel szemben, melynek kritikáját mi magunkra nézve döntőnek fogadtuk el, nem állja meg a helyét. Eltekintve attól, hogy alapfeltevése, isten léte és atyaisága önkényes hipotézis, fenmarad az a szkeptikus ellenvetés, hogy mért kell nekünk az isteni atya szeretetéhez megtérni? Mért kell viszonznunk hálával az ő szeretetét? Miért? Egyszerűen azért, mert tapasztaltam, hogy némely emberi lélek hálával fogadja a szeretetet s mert az emberi lélek e magatartása nekem tetszik. Tehát ismét egy külső ténnyel kapcsolatos, egyéni szimpátiától szabályozott önkényes választás az etikai értékskalám kiinduló pontja. Hogy ugyanez a szkeptikus megjegyzés megfelelő formában a sztoikus etikára is érvényes, önként érthető.

Hogy mennyire nem elég az etikai jónak ez a jézusi megokolása, mutatja az is, hogy az egyház (bizonyosan nem ok nélkül) e tiszta etikát pokollal és purgatóriummal bővítette ki, hogy elég erős motívumokat adjon az emberi cselekvések szabályozására.

Láttuk tehát, hogy a tapasztalás utilitarizmusa ellentmondásokba kever, az értelem nem szabadíthat ebből, mert előtte az összes motívumok egyenlő rangúak s az érzelmi önkény választotta ideálok nem tudnak védekezni az értelem fegyvereivel szemben. A főnehézség a választott morális alapelv megokolása. „Plató, a sztoikus vagy Jézus mutat egy morális ideált. Ha követője vagyok, a Mester személyes befolyása elég. Azt mondom: ezt választom vezéremül — és morális elméletem kész. De ha nem vagyok hívő, akkor bizonyítékokat keresek.”

„Az elmélet azt mondja: Kövesd a tökéletes Életet vagy az örök Ideákat, vagy a Természet futását, vagy Isten akaratát, vagy az Atya szeretét. Ha e valóságokra nézsz, átérted morális ideálunkat. Ha megemlékezel amaz igazságokról, nem fogsz habozni, hogy úgy cselekedjél, mint mi mondtunk. De a kételkedő nem akarja megadni magát. Plátónak ezt mondhatja: Könnyű találni oly tirannust, ki a szemedbe fog nevetni, ha a filozófiai elmélkedések békéjéről beszélsz neki s állítani fogja, hogy a bonyodalmak és veszélyek világa az ő rémes szélsőségeiben s érzéki gyönyöreinek extázisában édesebb, mint a te üres elmélkedéseid sápadt örömei. És ha a tirannus ezt mondja, ki szólhat döntőleg ellene? Nem fordult-e el sok ember a gondolkodás

ostoba életétől, mit egy darabig kibírt a világ emberének gazdagabb örömei és bajai felé? S az ilyen emberek nem tartják-e az életnek bármely drágán vásárolt örömeit jobbnak, mint a te filozófiai ideálad emberfölötti békéjét?”

„Épen így a sztoikusnak ezt mondhatja a vitatkozó: Megengedve, hogy a te örök Értelmed minden dolgot áthat s valamennyiünknek közös apja, mért bírjon ez engem, teremtményeinek egyikét arra, hogy másként tegyek, mint ahogyan nekem tetszik? Ki menekülhet jelenlététől? Ha észszerűtlenül élek is, nem vagyok-e mégis az univerzális Értelem része? A puszta tény, hogy él egy Örök Bölcsesség, nem teszi-e világossá előttem, hogy nagyon bölcsnek kellennem? Sor-som lehet olyan lény sorsa, ki csupán azért lett, hogy kiélvezze magát.”

„És a keresztény tanítással szembe szögezheti a szkeptikus azt az ellenvetést, hogy ha az igazság nem téríti meg rögtön mindazokat, akik ismerik, még hiányzik annak a bizonyítéka, hogy a keresztény ideál tényleg minden lehető természetre vonatkozik. Ha nem érzem isten szeretetét — mondhatja a vitatkozó — hogyan bizonyítod be nékem, hogy kellene éreznem? Vagy, mint az emberi természet gyakran kérdezi: Miért kell szeretőnek és önzetlennek lennem?”

Ezekre a megfelelő etikáknak nincs más válasza, mint az anatómia. „Ha nem teszel úgy, mint rendelem, kiátkozlak, mint gonosztevőt.” De az anatómiák nem argumentumok. „Mi pedig oly morál-kodexet akarunk, mi nemcsak bámulandó legyen, hanem — ha lehet — bizonyítható.”

* * *

Az első védekezés az önkény vádjával szemben arra készíti a legidealistább etikát is, hogy bizonyítékokért tényékhez meneküljön. Ilyen, tényekből kovácsolt etika a modern angol filozófia etikája. Mielőtt azonban ennek tárgyalásába fognánk, az etikákat a legközönségesebb menedékhelyükből kell kiszorítani, ami nem egyéb, mint hivatkozás az emberi tudat bizonyos jelenségeire, tényeire, miket körülbelül a lelkiismeret szóban szokás összefoglalni.

Kétségtelen, hogy a tudatunk szolgáltatja praktikus morális elhatározásainkat. De ugyanekkor nem szolgálhat azok értéksorozója gyanánt is, mint ahogyan senki sem lehet bíró a saját ügyében. Ezért nem lehet a tudat nyilatkozataira morális elméletet alapítani. Semmi sem lehet jó csupán azért, mert tudatunk, egy ösztönhalmaz „helyesli” azt; mert a jónak sokkal általánosabb és állandóbb értelmet akarunk adni, mint aminőt ily egyénekenként és időben változó irányú meghatározás adhat. Akik erre támaszkodva mondanak jónak és helyesnek valamit, nem menekülnek ama vád elől, hogy azt tartják jónak, amit érzésük

diktál s így velük, azaz etikájukkal szemben az értelein morális szkepszisének összes ellenvetései érvényesülnek. „Az ily puszta érzés adhat problémát, de nem oldhat meg problémát.” így a tudat is lehet etikai rendszer kiindulása, de nem megokolása; ennek megfelelően a cselekvések zűrzavarában képes elvezetni, azaz elhatározásokkal szolgálni, mint öröklött ösztönhalmaz, de nem képes megnyugtatni értelmünket a választott motívumok megokolásával. Mi pedig most épen az értelem világításában vesszük szemügyre az etikákat és azt keressük, adhat-e az értelem gyakorlatilag használható etikát.

A tudat reakcióival támogatott etikák nem mutatkoztak alkalmasoknak célunkra. Egész általánosságban is be lehet látni, hogy tényekkel, a „realitás” jelenségeivel támogatott etikák nincsenek értelmileg megokolva. A főnehézség röviden fogalmazható: a „van” nem elég a „legyen” igazolására. Egyetlen etikai rendszer sincs, ami minden levőt az etikai értékek pozitív oldalára helyezne, mert ez nem volna többé etika. Minden etika számára van oly levő, melyre ő a maga értékskálája alkalmazásával azt mondja: ne legyen. És mihelyt a levőknek ily osztályozása önkényes, a megfelelő morális rendszer többé nem állhat meg az értelem ítélőszéke előtt.

Az evolucionista erre azt mondja: a tények egymásutánjában irányt látunk s ez az értékskála alapja. „Az evolúció haladás a komplex, a definit, az individuális felé” — mondja Royce idealistája a realitával való vitájában. „De haladás a változások oly sora, mely valakinek állandóan növekvő helyeslésével találkozik. Egy fa vagy bokor növeése evolúció. Egy domb megmászása bizonyos célra lehet haladás. Evolúció találkozhatik is valakinek helyeslésével, meg nem is. De hacsak nem jön valami forrásból helyeslés, haladás nincsen. S az evolúció gyakran nem degeneráció-e? Bizonyára. Te akkor kívánod megenni a spárgát, mikor még nem fejlődött ki. Innen kezdve fejlődésének minden perce számodra degeneráció. A burgonyát frissen tartod a pincében, mert ha kicsirázik — egy evolúciófolyamat kezdete — ez s minden következő fázis degeneráció számodra . . . Nem lehet az egész világ fejlődése a morális tudatra nézve ugyanolyan, mint a fejlődés ez esetei a mindennapi életre nézve?”

Az idealista e támadása láthatólag jogos, de saját kárára válik, mert látjuk, hogy az értelemről reá kimondott önkényesség vádjára alól tényekhez kénytelen menekülni, melyek verifikáló hatását már előbb megtagadta.

És egyáltalán, teszi hozzá az értelem, mért kövessem én cselekedeteimben épen az evolúciót? Mert annak az iránya a „jó”? Ez ép oly önkényes kijelentés, mint a Platóé, a sztoikusé vagy Jézusé. Kövesd

az örök Ideát, az univerzális Értelmet, az isteni Szeretetet vagy az evolúció irányát? Mért ne cselekedjem én bármelyiknek is ellenére? Az értelmet kielégítő választ egyik sem tud adni.

S most tisztán áll előttünk az összes morálok tarthatatlansága az értelem kritikájával szemben. Az idealista a megvetett tényekkel bátyázta magát körül s a tények összeomlottak az értelem szavától. Az etikai idealizmus önkénye s a tényeknek az etikák igazolására való képtelensége védelem nélkül maradt az értelemmel szemben, mely előtt az összes lehető etikai elvek egyenlőrangúakká lettek. A racionális szkepszis fegyvereinek támadását egyik sem tudta visszaverni, meg kell vizsgálnunk tehát, hogy erről az állásponttól, tisztán racionális eszközökkel lehet-e használható és megokolt etikához jutni.

Az értelem magatartása az összes etikákkal szemben abszolút kételkedés, az összes etikai motívumok egyenlő rangra sülyednek előtte. Azonban folytonosan fennáll a cselekvés kényszere s bárhogyan is teszünk, van oly etika, melynek elve szerint teszünk. Már most ha nem akarunk folytonosan pillanatnyi ösztöneink szerint cselekedni, hanem tetteinkben s az azokban nyilvánuló princípiumokban értelmünkkel összhangzásban akarunk maradni, micsoda kimenetele lehet ezen törekvésünknek?

Értelmünk nem tud értékkülönbséget tenni az etikai parancsok között. Minden cselekedet alkalmával két lehetőség áll előttünk, a tett végrehajtása és végre nem hajtása, mi két ellentétes etikai rendszernek felel meg. Pl. alkalmam van elverni valakit, akire haragszom, mert bántott. A bosszúállás etikája azt parancsolja, hogy ragadjam meg az alkalmat és verjem el a haragosomat, sőt ha lehet öljem is meg, mert akkor szolgálom lesz a másvilágon. A verekedés, a bosszú erény, a megbocsátás gyávaság, bűn. A szeretet etikája azt parancsolja, hogy ne bántsam a haragosomat, sőt tegyek jót neki, szerinte a megbocsátás erény, a bosszúállás gonoszság, bűn. Minden etikailag osztályozható cselekvés előtt felléphet két ily ellentétes motívum és köztük logikailag semmiféle értékkülönbséget nem vagyok képes találni. Ha tehát csakis értelmemre hallgatok, akkor cselekedeteim láncolatában folytonosan az összes etikai parancsok egyenletes nyomása alatt állok.

Énnek az állapotnak első közvetlen következménye az, hogy engedem a páronkint ellenkező motívumoknak egymást lenullázni s hogy egyiknek se kelljen soha többé eleget tennem, elvonulok az emberi környezetből, iparkodom nem akarni semmit, nem is tervezni, nem is érezni semmit, mert ezek is akarásra és tetre vezetnek, ezektől pedig

értelmem-adta etikám szerint meg akarom tisztítani az egyéniségeimet. Ez ugyanaz az állapot, amit Buddha ajánl más megokolással, hogy t. i. a világ sose teljesítvén vágyainkat, addig míg vágyaink és akarásaink vannak, nyugalunk és boldogságunk nem lehet, azért tisztítsuk meg lelkünket a földi értékek akarásától, vonuljunk el az emberek közül és „vándoroljunk egyedül, miként a rinocérosz”. Ez a buddhista biksu lelki-állapota, mely boldog előcsarnoka a legnagyobb jónak, a Nirvánának.

Arra az érdekes eredményre jutottunk tehát, hogy az etikával szemben való racionális kételkedés, ami az értelem egyetlen lehető magatartása ezen a téren, első következtetésben a buddhizmusra vezet, ami az emberiség nagyobbik részének etikája. Mintha csak a mi következtetésünket részletezné a Suttá Nipáta.

„Félretéve az emberek ellen fölemelt pálcádat, nem bántalmazva senkit, ne kívánj fiat magadnak és társat még kevésbbé; vándorolj egyedül, mint a rinocérosz.”

„Miként az óriási bambuszfa egymásba bonyolult ágaival, olyan a gondja annak, akinek gyermeke és asszonya van; de miként a bambuszfa törzse, ami nem kapaszkodik semmibe, vándorolj egyedül, mint a rinocérosz.

„Miként az elefánt az erős, az óriás, mely elhagyta falkáját s kedvére sétál az erdőben, ép így vándorolj egyedül, mint a rinocérosz.”

„Szétszakítva a kötelékeket, eltépve hálótát, miként a vízben a hal és mint a tűz, mely nem tér vissza többé az összeégett helyre, vándorolj egyedül, mint a rinocérosz.” *)

Ez azonban nem az egyedüli megoldás. Ezt a megoldást Royce nem említi, átugorja s egy másikat ad, mely ezzel igen egyszerű összefüggésben van.

A motívumoknak az értelem-követelte tökéletes egyensúlya tarthatatlan, mihelyt cselekednem kell. Cselekvéseim magamra és a világra vonatkoznak s így vagy magamon és a világon vagy csak magamon változtatok, hogy ebből az állapotból szabaduljak. A harmadik eshetőség, hogy csak a világon változtassak, nem lehetséges, mert magam nem maradhatok ebben az állapotban. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy a motívumok ez egyensúlyi állapota nem tényleges pszichikai állapot, hanem az értelem által szükségszerűleg föltételezett állapot s ha ebből az értelem nem tudna kivezető utat mutatni, akkor el kellene ismernünk, hogy az értelem nem adhat etikát. Ez az eset azonban nem áll fönn, mert egy megoldást már találtunk, mely szerint a világot meghagyjuk olyannak, aminő s egyszerűen önmagunkon változtatunk azzal, hogy lehetőleg elzárkózunk minden környezettől. Ez nyújt egy cselekvési irányt, ami használható gyakorlatilag is.

*) Max Müller. *Sacred books of the East*. X. köt. II. r. 6. old.

A másik megoldás a royceizmus. A motívumok egyensúlya miatti tarthatatlan helyzetből másképen próbálunk menekülni. Ha a sok etikai elv egyszerre-hatása alatt is társas lények akarunk maradni és cselekedni, akkor első és közvetlen vágyunk az, hogy ezek az egymásnak ellentmondó, a nagy zűrzavarban ránk nyomasztólag ható etikai elvek valamiképpen összhangzásba kerüljenek úgy, hogy lehessen valamennyinek megfelelően cselekedni. Ezen összhangzás érdekében nem tehetünk mást, mint hogy terjesztjük ezt a morális belátást az emberek között, mert az összekuszált etikai elvek könnyebben kerülnek összhangzásba, ha azon többen is igyekeznek. Ez világos lesz, ha egy közvetlen cselekvésre gondolunk, amelyben mi az összes etikai elveknek eleget akarunk tenni. Az etikai motívumokat a tényleges gyakorlatban embertársaink akarásai személyesítik meg számunkra s így az, hogy az összes etikáknak eleget tegyünk, oly értelmet nyer, hogy összes embertársaink akarásait egyformán tekintetbe vegyünk. Mi logikailag nem tudunk egyetlen szempontot se találni, melyből igazolhatnók önmagunk előtt azt, hogy éppen a magunk egoizmusának tegyünk eleget. Mennyivel értékeesebb az én önző akarásom Pál önző akarásánál? Ezt logikus szemmel lehetetlenség megállapítani s ha én az értelmem szavára akarok hallgatni, akkor egyformán kell tekintetbe vennem az én akarásomat, a Pál akarását, meg az összes többi ember akarását. Ebből nincs menekülés, az értelem etikája kegyetlenül altruisztikus. Én csak egy vagyok a sokaságból és az eszem semmiféle jogot sem nyújt arra, hogy éppen az én egoizmusom értelmében tegyek. Mért ne a Pál egoizmusa értelmében?

Ezen etika első parancsa: „Cselekedjél úgy, hogy embertársaid akaratösszegének tégy eleget, melyben a tiéd csak egy apró alkatelem.” Ez azon *Universal Will*, amit az értelem cselekvéseink mozgatójává tesz. Ami ennek értelmében történik, az etikailag jó, ami ellenére vagy mellőzésével, az rossz. Ennek az etikának az az ideálja, hogy az összes emberi akaratok egyenlőképpen érvényesüljenek. Az enyémet nem szabad kiemelni közle, de a másé se emelődje ki. Azért ezen teikai ideál érdekében második parancs: terjeszd ezt a morális belátást.

Íme egy etika, amihez logikai kényszerből jutottunk. Tehát lehet értelmi eszközökkel etikát csinálni. Ez volt a kérdés, melynek két megoldása már előttünk van. Csak egy-két nehézséggel akarunk még röviden szembenézni.*)

Az első pszichológiai nehézség. Etikai parancs, hogy felebarátom akaratát ugyanolyan rangban vegyem tekintetbe cselekvéseimmél, mint a magamét. De úgy látszik, hogy felebarátainkat igen tökéletlenül ismerjük. Talán a legközelebb állóinkat kivéve, valamennyit csak mint ránk ható

*) Royce, id. mű VI. fejt. *The moral insight*.

automatát realizáljuk és ritkán gondolunk azon belső életükre vonatkozó indukciókra, melyek őket, mint a mi belsőnkhez hasonló intim lényeket realizálhatnák szemünkben. Nagy szimpátia is csak tökéletlenül képes erre, mert külön, egymástól elzárt s egymásnak hozzáférhetetlen világok vagyunk. Ez a magyarázata annak, hogy nem vagyunk érzékenyek a társunk akarására; ami eleven, kényszerítő akarásingereinkkel szemben az ő akarásuk halvány, külső jelekből összetákolt, bizonytalan fantom, amit nagyon nehéz egyenlő rangba helyezni amazzal. Lelki életünknek ez az etikai fogyatékosága kisebbedik, ha érvényesülni engedjük ezt az értelmi hatót, ami arra bír, hogy igyekezzünk embertársaink lelki életét közelebb hozni magunkhoz, s az ily fokozottabban élénk realizálása akarataknak könnyebbé teszi annak a mienkkel szemben valamivel magasabb rangra emelését. Végre is az embertársam lelki élete nem kevésbé reális rám nézve, mint saját lelki életem múltja vagy jövője, amire ugyanoly természetű és rangú indukcióval következtek.

Természetesen egy pillanatig sem állítjuk, hogy van emberi lény, aki ezt az etikát megvalósítja; de nincs is oly etika, amelynek volna ily tökéletes, következetes megvalósítója. Az etikai főtanácsnak szükségképen abszurdumnak kell lenni, amint hogy mindenik az is. A krisztusi szeretetet se valósítja meg teljesen soha senki, a Buddha nirvánáját sem éri el a földön soha senki, Royce *Universal Will*-je szerint sem cselekszik a földön soha senki. Mindenik abszurdum, de annak is kell lenni, mert csak egy komponens a cselekvésben, mely mellé a többi, ezen kívül eső motívumok sorakoznak megfelelő értékmennyiséget rontva le belőle. Az etikai elvek túlhajtóit, aszkétákat, remetéket, bicsukat, bár ezek is fokozottan, de nem teljességgel érvényesítik a megfelelő etikákat, mindég rendkívüli jelenségeknek tekintette az emberiség zöme.

Lássuk most a Royce-féle etikai elvnek néhány gyakorlati következményét, melyek alkalmasak lesznek arra, hogy megbarátkoztassák az olvasót ezzel a zseniálisan kieszelt morállal, mely az etikai dogmatizmus másik alternatívájából az etikai szkepticizmusból logikailag következik.

* * *

Az első parancs: terjeszd ezt a morális belátást. Ezen morális belátás terjedéséhez először is bizonyos fokú jólétre van szükség. Akinek az organizmusa rosszul működik, aki beteg, az nem alkalmas ezen morális belátás befogadására. Tehát ezen belátás terjedése érdekében tegyünk jót embertársainknak, hogy lehetőleg szabaduljanak a bajoktól, a szenvedésektől. Azonban vannak szenvedések, melyek alkal-

masak arra, hogy magunknak a többivel szemben való teljes egyenrangúságát belássuk s ne higyjük, hogy jogosan helyezzük akaratunkat a többi fölé. Ezek semmiesetre sem a nagy testi szenvedések, az aszkézis nem jó eszköz erre a morálra. A testi kín brutálissá tesz és akarásunkat kirántja a többivel való harmóniájából. Erre a természet ad elég alkalmat úgyis, tehát ezt fokozni a morális belátás érdekében is fölösleges.

Vannak azonban, hogy úgy mondjam, értelmi belátásbeli szenvedések, amik egyéniségünk korlátozásából, kívülről jövő megszorításai-ból erednek, ezek alkalmasak az univerzális akaratnak bennünk való jobb érvényesítésére. A gyermeknek hasznos dolog módjával ilyen fájdalmakat okozni. Önhittség, önzés felsülése jogos örömet ébreszt bennünk, ha ama bukásnak a morális belátás diadala érdekében örülünk.

Ebben a fejezetben*) Royce erősen kikel a hedonizmus ellen. Lehetséges-e a hedonizmus ideálja oly világban, melyben mindenki elérte azt a morális belátást? A hedonista szerint az ideális etikai állapotban az egésznek boldogsága az egyesek boldogságainak összege; oly állapot ez, melyben az egyesek boldogság-keresésének az altruizmus követelménye nem áll útjában. Feltéve azonban, hogy ez az akadály valami módon eltűnhetnék, lehetséges volna-e akkor a teljes, korlátlan egyéni boldogság? Nem, mert az egyéni boldogságnak más értelme nincs, mint szakadatlan kellemes érzelmi állapotok sorozata, s ez az állapot pedig az organizmus alkatából folyólag lehetetlen, mert ez annak folytonos egyoldalú excitációja volna, amire annak előbb vagy utóbb reakcióval, depresszióval kell felelnie. Spencer boldog társadalma éppen olyan *tedium vitae*, mint az elizeumok és mennyországok: az egész ember kielégítésére nem alkalmas.

A hedonizmus megannyi szeparát boldog s akarata-kielégített individumaival szemben a royceizmus racionálisabb célra tör. *Act as One Being*, cselekedjél úgy, mintha a nagy Organizmusnak, az emberek együttesének, a társadalomnak egyik működő szerve volnál, melynek cselekvéseit amaz egyetlen nagy Egésznek Univerzális Akarata kormányozza, mely akarat az azt alkotó elemi akaratok organizációja, a benne a többivel koordinált tulajdon akaratoddal együtt. A royceizmus az individuális érdekkülönbségek megszüntetését, azoknak egységes szervezetté való koordinálását követeli, ideálja az Egy Osztatlan Lény, aminek praktikus formában nincsen más értelme, mint az élet organizációja. Egyénben nem lehet a perfekciót keresni, ellentmondás van abban a kívánságban, hogy én, a minden oldalról korlátolt, függő lény, tökéletes és magamba zártan boldog legyek.

*) Royce: id. mű VII. fejt. *The Organisation of Life*.

És itt a tetteknek tág mezeje nyílik. Mily cselekvések realizálják e morális belátást? Azok, melyek az élet organizálását elősegítik, azok, melyek az emberi célok mind teljesebb összhangzásba kerülésére törnek, mely összhang mindinkább lehetővé teszi, legalább is teheti az *Universal Will* fokozatos érvényesülését.

Ilyen imperszonális organizáció felé tart a tudomány, a művészet haladása és az államszerveződés, melyekben az egyén az Igaznak, a Szépnek, a Közérdeknek eszköze. Ez a royceizmus szentháromsága, ami irányt mutat oly társadalom felé, melyben e morális belátás uralomra jutott. Abban is szüntetni kell a hasztalan kínt, mi megfosztja az egyént a morális belátástól s elválasztja ezzel a nagy organikus egyégtől. Önzésből folyó fájdalmakat elő kell idézni, hogy védjük az organizált élet összhangját, de ezt végtelen óvatossággal kell tenni, mert a fájdalom általában elvon a közösségből s az akaratok diszharmóniáját okozza. Azért egy hajszál se görbüljön meg fölöslegesen.

Ennek az etikának az önfentartó munkája nem lesz tirannizmus, mert főcélja épen az összes akaratok organizált érvényesítése s azért ha győzedelmeskedni akar ellenségein, ez nem több, mint hogy győzedelmeskedni akar azokon, kik az összes emberi akarások lehető legjobb érvényesítése ellen dolgoznak.

Ezt az etikát nem lehet az önkényesség vádjával sem illetni. A legmerevebb kételkedésből indult ki és részrehajlás nélkül engedte szóhoz jutni az értelmet. Ha elfogadom Plató etikáját, azt azért teszem, mert kedvem van elfogadni. De ha egyetlen etikát sincs kedvem elfogadni, ha kételkedem valamennyiben, cikkor a kétség folytán egyenlő rangra súlyedt motívumok hatása alatt logikai belátásom alapján kénytelen vagyok elfogadni a most mondott két etika valamelyikét. És aki csak belejutott az etikai szkepszis állapotába, abból őt a logikai szükségszerűség vezeti arra az útra, amit kénytelen megjárni, hacsak az értelem vezető jobbát el nem bocsátja. Ez nem egyéni önkényből, hanem logikai kényszerből folyó etika. Nem erőszakolja magát azokra, kiknek az érzelmi önkény elég erős motívum volt valamely etika elfogadására, de kérlelhetlenül súlyosodik azokra, akik értelmükhöz intézik a kérdést etikájuk megalkotására.

Gondolatmenetünk a következő volt. Kiindultunk a cselekvés szükségességéből s beláttuk, hogy minden cselekvő lénynek keletkezik etikája, mert tudata van s így cselekvéseinek motívumai is, melyek között választ. Az eleinte spontán válszattással való felsülések s a közvetlen egoizmus adataiból az értelem következtetései bizonyos utilitáris

elveket alkotnak. A tapasztalat utilitarizmusa ellentmondásai miatt azonban cserbenhagy sokszor s az értelem magára marad a motívumok közt való válogatásban. De minthogy előtte minden motívum egyenlő rangú, az érzelmi önkény választ helyette. Akit e választás kielégít, annak van etikája. Aki az összes ily etikákkal szemben szkeptikusan viselkedik és mégis értelmétől kér tanácsot, az — mivel a tényekre való hivatkozás ki nem elégíti — a motívumok logikai szempontból vett teljes egyensúlya miatt egy tarthatatlan állapotba jut, emberi társágban cselekvő lény nem lehet. Tehát vagy magát változtatja meg, elmegy az emberek közül és beáll biksunak vagy az emberi társágot igyekszik megváltoztatni és arra törekszik, hogy az összes etikai célok, az összes emberi akarások egyensúlyáról s egyenlő jogosultságáról meggyőzze embertársait, ami végső következtetésben az élet organizálását célzó tettekre vezet, melyeknek első mintáit a tudomány, a művészet s az államalkotás műveiben látjuk.

Így arra az érdekes eredményre jutottunk, hogy az ész úgy alakult ki az emberi nem fejlődésében, hogy az általa tisztán a saját, logikai eszközeivel formált etika főparancsolata a haladás irányába esik s kívánja az emberek szerveződését társadalmakká, minél jobban koordinált egyéni hatók rendszerévé. Ez az etika nem erőszakos, nem követelő addig, míg valaki beéri az érzelemadta önkénnyel. De kérlelhetetlenül parancsol, ha az értelem útján akarunk etikához jutni.

Még sokkal érdekesebb, hogy az értelem etikájának másik megoldása épen az ellenkező útra, a társadalmak teljes deorganizációjára, széthullására vezet, melyben az emberek vándorolnak egyedül, miként a rinocérosz és lehetőleg tartózkodnak minden cselekvéstől. Nyertünk egy pozitív és egy negatív megoldást; amaz az erő, az akarások, a tettek etikája, ez a nyugalomé, a tétlenségé; amaz tökéletes szervezetekké rendezi az emberek csoportjait, melyben millió koordinált akarat érvényesül, ez szétszórja a csoportokat, elszigeteli az egyéneket és az akarások teljes föladását követeli.

Dienes Valéria.

